

64. ročník Fyzikálnej olympiády

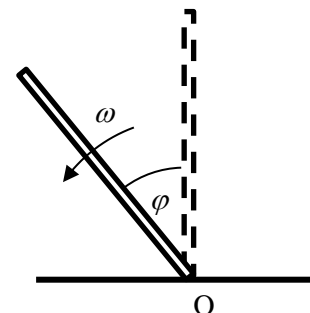
v školskom roku 2022/2023

Kategória A

Celoštátne kolo – text teoretických úloh v maďarskom jazyku

1. Eldőlő rúd

Egy vízszintes alátétén függőlegesen áll az $m = 200$ g tömegű $l = 30$ cm hosszú homogén rúd. Ha a rudat egy kicsit kitérítjük a függőleges helyzetéből (elfordítva az alsó O pontja körül), dőlni kezd.

A–1 ábra

- Rajzolják a megdőlt rudat ábrázoló rajzba a rúdra ható összes erővektorját!
- Határozzák meg a rúd ω szögsebességét és ε szöggyorsulását, mint a függőlegessel zárt φ dőlésszögének függvényét, ha a támasztási pontjában nem csúszik meg! Határozzák meg ω_0 és ε_0 értékeit a $\varphi_0 = 30^\circ$ -os dőlésszögre!
- Határozzák meg, mekkora vízszintes F_t és mekkora függőleges F_n erőkkel hat az alátét a rúdra, míg meg nem csúszik! Határozzák meg az F_{t0} és F_{n0} értékeket a $\varphi_0 = 30^\circ$ -os dőlésszögre!
- Két alátétet próbálunk ki. Az elsőt akkor csúszik meg a rúd, amikor a dőlésszöge $\varphi_1 = 40^\circ$, a másikat akkor, amikor a dőlésszöge $\varphi_2 = 52^\circ$. Határozzák meg a rúd és alátétek közötti súrlódási tényezőket mindkét alátétre, valamint, hogy milyen irányban mozdul el a rúd megtámasztott vége az alátéteken?

A rúd tehetetlenségi nyomatéka $J_0 = \frac{1}{12}ml^2$ (a súlypontján áthaladó és a rúdra merőleges tengelyre számítva), ahol m a rúd tömege, l a rúd hossza, és $g = 9,81 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$.

2. Nyomás a Föld középpontjában

Tudjuk, hogy a Föld középpontja felé haladva nő a hőmérséklet és a nyomás is. Becsüljük meg, mekkora nyomás uralkodik a Föld középpontjában! Az egyszerűség kedvéért tételezzük fel, hogy a bolygónk egy homogén gömb, tömege $M = 6,0 \times 10^{24}$ kg, sugara $R = 6,4 \times 10^6$ m!

- a) Mekkora a bolygónk gravitációs terének E_1 intenzitása $r_1 = R/2$ távolságban a középpontjától?
- b) Mekkora p_1 nyomás uralkodik r_1 távolságban a középpontjától, és mekkora p_s nyomás a középpontjában?

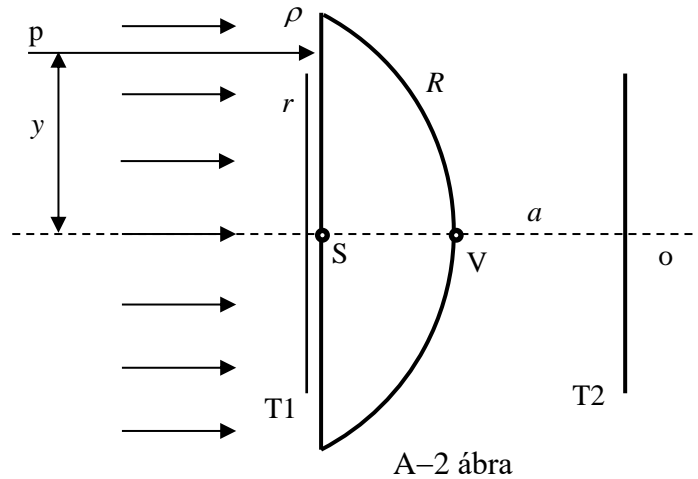
Az univerzális gravitációs állandó $G = 6,67 \times 10^{-11}$ N $\cdot$ m² $\cdot$ kg⁻², a légköri nyomás $p_0 \approx 100$ kPa.

Megjegyzés: a Föld forgását ne vegyék számításba!

3. Optika

Az o optikai tengelyen helyezkedik el egy üveglencse – egy R sugarú gömbből kivágott gömbszelet (gömbfüveg). A gömbszelet alapjának sugara $\rho < R$, anyagának törésmutatója n . Az optikai tengelyen van a kör alakú, r sugarú T1 kitakarás (blende), valamint T2 ernyő is (A-2 ábra).

A fénynyalábok merőlegesen érkeznek a lencse nem leárnyékolt körgyűrű részére, majd a lencsén áthaladva a T2 ernyőre esnek.

A-2 ábra

- a) A p fénysugár párhuzamos az optikai tengellyel, távolsága a tengelytől y . Vázolják az ábrán, hogyan halad át a lencsén! A gömbszelet csúcsától mekkora a_0 távolságban metszi az optikai tengelyt – fejezzék ki, mint y függvényét!

Határozzák meg az $R = 25,0$ mm, $\rho = 20,0$ mm, $r = 16,0$ mm és $n = 1,53$ értékekre:

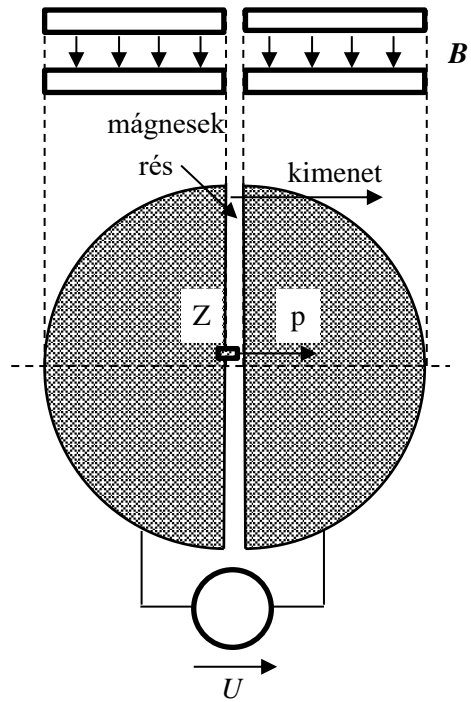
- b) a lencsén áthaladó fény a_0 tartományának $d = a_{0\max} - a_{0\min}$ szélességét;
c) a T2 ernyőn keletkező fényfolt alakját és méreteit, ha T2 a gömbszelet csúcsától $a = 5,0$ mm távolságban van!

4. Radioaktivitás

A gyógyászatban gyakran diagnosztizálnak radioaktív gamma-sugárzó izotópok segítségével. Ezeket, pl. a test véráramába juttatják, majd gamma sugarakra érzékeny kamerákkal leképezik az elterjedésüket. Az egyik ilyen izotóp az indium $^{111}_{49}\text{In}$ izotópja. Úgy állítják elő, hogy a $^{112}_{48}\text{Cd}$ izotópját ciklotronban felgyorsított protonokkal bombázzák.

- a) Írják le a magreakciót, amelyben a $^{112}_{48}\text{Cd}$ magja befog egy protont, és ^{111}In keletkezik – adják meg a melléktermékeket is!

Az A–3 ábra a ciklotron sematikus rajzát mutatja. Egy-egy félkör alakú elektromosan vezető mágnespár alkotja. A párt alkotó mágnesek között $B = 0,30\text{ T}$ indukciójú homogén mágneses tér van (az ábra felső része). Az egymás felett levő félkör alakú mágnes-párost egy rés választja el a másik párostól (a réssel elválasztott gyorsítórészek alkotják a duánsokat). A duánsok közti résben elektromos tér van, amit egy váltakozó U feszültségű áramforrás hoz létre. A ciklotron közepén van a lassú protonok forrása (Z). A protonok a mágneses térre és rése is merőlegesen lépnek a ciklotronba. A protonok a mágneses térben egyenletesen, görbe pályán repülnek, és minden alkalommal, amikor átlépnek a résen, gyorsítja őket az elektromos tér. Amint a protonok elérik a ciklotron szélét, kilépnek belőle.

A–3 ábra

- b) Határozzák meg az áramforrás f frekvenciáját, amelynél a ciklotron gyorsítja a protonokat! Határozzák meg a mágnesek R sugarát, hogy a kilépő protonok kinetikus energiája $E_p = 1,0\text{ MeV}$ legyen!

Az ^{111}In magja befog egy elektront a K-elektronrétegéből és ezzel stabil Cd maggá alakul – a folyamat felezési ideje $T = 2,805\text{ d}$, és alacsonyabb $E_f = 245,4\text{ keV}$ energiájú fotonok is keletkeznek a folyamatban. A kivizsgáláshoz $^{111}\text{InCl}$ oldatot használnak.

- c) Írják le a magreakciót, amelyben az ^{111}In befogja az egyik K-elektronját! A vizsgálat kezdetekor az oldatban csak $^{111}\text{InCl}$ található, tömege $m_v = 10\text{ mg}$. Határozzák meg az oldat kezdeti A_0 aktivitását, valamint a Cd atomok tömegét az oldatban, $t_r = 12\text{ h}$ elteltével!

A proton tömege $m_p = 1,67 \times 10^{-27}\text{ kg}$, az elemi töltés $e = 1,602 \times 10^{-19}\text{ C}$, a klór moláris tömege $M_{\text{Cl}} = 35,5\text{ g} \cdot \text{mol}^{-1}$, az Avogadro-szám $N_A = 6,022 \times 10^{23}\text{ mol}^{-1}$.